

ELEKTRONİK-DEVLET OLARAK SANAL AĞ TOPLUMLARININ BİREYSEL ve TOPLUMSAL EDİMLERİ DÖNÜŞTÜRÜCÜ GÜCÜ ÜZERİNE FELSEFİ BİR OKUMA

Aydan AKSAKAL· & Burak ÇAKIR·

Özet: Uluslararası ve coğrafya-üstü bu mecralara üye olanların birer vatandaş, paylaşımların birer beyan olarak kabul edilebileceği “elektronik-devletler”, iktidar elinde olmadan bireyler aracılığıyla kurulan yapılar olarak görünmektedir ve üye sayısı göz önüne alındığında resmi devletlerden daha fazla bir nüfusa sahip olduğu ortadadır. Hem sanal ortamda hem de gündelik yaşantıda, bir sosyal medya kullanıcısı olmanın olumlu ve normal karşılandığı; bu tarz sitelerde bir üyeliği olmayanların ise dışlandığı postmodern toplum algısında varolmanın karşılığı, bu yeni elektronik agoralarda varlık göstermekten geçmektedir. Bu yeni sosyal düzenin içerisinde ise yazılı veya görsel paylaşımların taşıdığı edim-potansiyelinin, bu mecralarda üye olsun olmasın her birey üzerinde önemli bir kuvvet taşıdığından söz etmek mümkündür. Bu çalışmamızda, Walter Benjamin’in *Şiddetin Eleştirisi Üzerine* ve Jacques Derrida’nın *Yasanın Gücü* metinlerinden hareketle öncelikle yasanın neliğini, ardından sosyal medya kullanıcılarının elektronik-devlet içindeki yapılanmalarına ve edim-potansiyelleri açısından önemine, son olarak da bu sosyal yapıların etik olarak bireyleri nasıl yönlendirdiği üzerinde felsefi akıl yürütmelerde bulunacağız.

Anahtar Sözcükler: sosyal medya, elektronik-devlet, şiddet, yasa, özgürlük

---

· Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü mezunu, Bağımsız araştırmacı

· Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi

Felsefe, yaygın bir biçimde, hep aynı soruları sormakla ve bu sorulara yanıt verememekle itham edilir. Bu düşünce, bir anlamıyla doğru kabul edilebilir. Tüm felsefe tarihinde sorulmuş felsefe soruları ve yanıt arama uğraşları, Antik Yunan dünyasında yaşamış birkaç filozofun sorduğu değerli sorulara indirgenebilir. Ancak bu, felsefenin güncel meseleler karşısında suskun kalmaya mahkum olduğu anlamına gelmez. Varlık ve yokluk alanında, özellikle de insan söz konusu olduğunda felsefe kendiliğinden ve her seferinde yeni bir yüz ile beliren bir hayalet olarak karşımızda belirir. Peki, sosyal medya ve ifade özgürlüğü hakkında felsefe karşımızda nasıl belirebilir? Konuya ilişkin bazı sorular ortaya atalım: “İletişimin yeni bir vechesi olarak sosyal medya, aynı evin içindeki insanları birbirinden yalıtacak kadar baskın bir hâle nasıl dönüştü; Bu yeni iletişim olanağı bize iletişimsizlikten başka ne getirdi; Bilgisayarı açmayı kapamayı bilmeyen anne babalarımız nasıl oldu da sosyal medya bağımlısı haline dönüştüler; Diğer tüm fonksiyonlarını bir kenara bırakarak bilgisayarlar, nasıl birer sosyal medya makinası haline geldi?” Bu türden sorulara yanıt aramak, bize göre, felsefe alanının dışında kalmaktadır. Bugün burada, son yılların en yaygın biçimde kabul görmüş bir aracı olarak sosyal medya üzerine felsefi bir okuma yapmayı amaçlıyoruz. Bu okuma için ise, sosyal medyanın birey veya toplum üzerinde nasıl bir ‘edim-potansiyeli’ taşıdığı meselesi bizim temel sorumuz olacaktır.

Böylece ilk uğrağımız ‘edim-potansiyel’den ne anladığımızı ortaya koymak olmalıdır. Bu soruya yaklaşabilmek için tartışmamızı Alman düşünür Walter Benjamin’in *Şiddetin Eleştirisi Üzerine* metninden başlatacağız. Bunun nedeni ise, hem ‘edim’den yani yapıp etmelerimizden hem de ‘potansiyel’den yani bir anlamda ‘güç’ten aynı anda söz etmenin, ‘şiddet’ kavramından söz etme gerekliliğini taşımasıdır. Benjamin, metninin daha başında şiddet üzerine ilk saptamasını şöyle ortaya koyar: “Şiddet ve ahlak arasındaki ilişkinin çerçevesi, hukuk ve adalet kavramları tarafından çizilir” (Benjamin, 2010: 19). Hukukun belirli amaçları ve bu amaçlara ulaşma araçları arasındaki ilişkiden mülhem olması bizi şiddetin ahlakiliği üzerine düşünmeye çağırır. Benjamin, bu mesele üzerine asıl soruyu, “şiddetin ilkesel düzeyde, adil amaçlara hizmet eden bir araç olarak da olsa ahlaki olup

olmadığı” biçiminde formüle eder (2010: 19). Şiddetin ahlakiliği tartışması bizim için ikincil planda kalırken asıl odak noktamız şu olacaktır: Şiddet, son kertede doğal amaçlarla bireylerin topluma veya iktidarın bireylere yönelttiği bir her defasında farklı veçhelerle yepyeni bir yüzle karşımıza çıkan bir hukuk tesis etme tehditini barındırmaktadır (Benjamin, 2010: 25). Ancak Benjamin’e göre her tehditin, özellikle şiddeti ve gücü içeren bir tehditin taşıdığı bir unsur olarak ‘korku’, daima bireylerin ve iktidarın kabusu olmaktadır (2010: 26). Bu korku, kurtulup kaçılacak türden fiziki bir korkuyu değil, belirsizliği bakımından ele gelmez bir tereddüt ile kendini gösterir. Karşılıklı bir anlaşmadan doğuyor gibi görünen hukukun ardında ‘savaş’ı durduran bir tedirginliği örtmesine hizmet ettiği söylenebilir. Daha açık bir ifade ile hukuk, bireyin ve iktidarın veya iktidarlar arası çatışmaların uzlaşma zeminini belirleme görevini üstlenmektedir. Şiddet bir amaç olarak, önüne geçmek istenen bir durum olması bakımından hukukun tesisi sağlanmaya çalışılırken; bir yandan da hukukun dayattığı şiddet bir araç olarak, bu noktada taraflar arasında iç içe geçmiş bir tedirginlik doğurur. Bu gerilim, her ne kadar özgürlüklerin korunduğu bir ortam yaratıyormuş gibi görünse de aslında, kelimenin tam anlamıyla belirsizlikten beslenmektedir.

Jacques Derrida, Montaigne’in *Denemeler*’inde geçen şu sözü alıntılıyarak, Benjamin’in metnin yapı sökümüne girer: “Halbuki yasalar güvenilirliklerini adil oldukları için değil, yasa oldukları için korurlar : Otoritelerinin mistik temeli budur, başka temeli yoktur (...) Her kim ki onlara adil oldukları için uyar, onlara uyması gerektiği gibi uymamaktadır” (Montaigne, 1965: 316; akt. Derrida, 1994: 29). Sözü geçen “otoritenin mistik temeli” düşüncesinin izlerini takip eden Derrida, *Yasanın Gücü* eserinin ilk kısmında otoritenin kökeninin “temelsiz bir şiddetten ibaret” olduğunu savunur (1994: 34). Buradaki ‘şiddet’ kavramı bizim için oldukça önemlidir ve zaten Derrida, şiddet sözcüğünü özellikle seçer. O, metnin girişinde, Benjamin’in metnin başlığı olan *Zur Kritik der Gewalt*’deki ‘Gewalt’ sözcüğünün çevirisinin yetersizliğini vurgular. ‘Gewalt’, şiddet anlamının yanı sıra, meşru iktidar (pouvoir légitime), otorite, kamusal güç, yasama gücü (le pouvoir législatif – Gesetzgebende Gewalt), kilisenin tinsel gücü (le pouvoir spirituel de l’Église –

geistliche Gewalt), devletin otoritesi veya iktidarı (l'authorité ou le pouvoir d'État – Staatsgewalt) gibi anlamları da barındırır ya da üretir (Derrida, 1994: 19). Böylece, temelsiz yasanın temeli olsa olsa temelsiz şiddettir. Burada, bir mis-en-abyme inşaaı vardır. Burada şiddet ve yasa arasında bir anlamda iç içe geçmiş ve kendini tekrar eden sonsuzluk ya da kısaca resim içinde resim biçiminde beliren bir temelsizlik kendini gösterir.

Bunun da en güzel örneği, herkesin yakından bildiği, Kafka'nın *Dava* eserindeki ünlü *Yasanın Önünde* kısmında verilmektedir. Yasa, bir yer olarak tarif edilmekte ve köylü bir adam yasaya dahil olmak için içeri girmek istemektedir. Kapıda bir bekçi durmaktadır ancak kapı açıktır. Köylü adam, giriş için izin istemektedir ancak bekçi bu izni ertelemektedir. Diğer yandan da adamı içeride başka başka kapıların her birinde daha güçlü bekçilerin olduğu yönünde tehdit eder. Cesareti kırılan köylü adam beklemeye başlar, ta ki ölene dek. İçeri giremez, çünkü sadece onun için yapılan kapı, artık kapatılmıştır (Kafka, 2003: 208-10). *Dava* eserinin bu kısmına dair Derrida'nın incelikli okumasından bazı noktalara değinmek, bu bölüme dair anlatmaya çalıştığımız konuyu betimlemek açısından faydalı olacaktır: Yasa, görünmez; saklı kalan şey, yasanın kendisidir, yasayı yasa yapan onun saklı olmasıdır; yasa sessizlik içinde beklemektedir; ne olduğunun bilinmediği ve bilinemeyeceği karşısında vatandaşlar imkansızın cazibesi ile büyülenirler; kapısı açık olsa da yasa asla erişilemezdir, hatta kurgusal bir masalda bile erişilemezliği sabittir; anlatılması bile yasak olandır; ve nihayetinde, yasanın arkasındaki büyük sır, hiçbir sırrın olmayışdır. Yine de bu hiç bir şey olmayan sırrı saklayan soylular, soyluluğunu da bu hiç'in saklanması sorumluluğu ile kazanırlar (Derrida, 2015: 148-9). Derrida'nın bu, soylu olan yasanın hiçliğini veya temelsizliğini savunmakla ve saklamakla görevli olduklarına dair tespiti, yasanın bir özünün olmaması, onun bir temel-simulakr içinde kuruluyor-muş gibi gözükmesi, ve bu gösterinin üzerinden, soyluluk veya krallık kazanılması, bunun da devletteki bireyler için sağaltıcı bir farmakon yani aynı anda hem bir ilaç hem de zehir olarak yazılı sunulmuş olması üzerine bu fikirleri, edim-potansiyelden ne anladığımızı dair yoğun ipuçları

taşımaktadır. Böylece edim-potansiyelden, hem harekete geçirici bir gücü hem de bu gücün, belirsizliğin ardına gizlenmiş bir güç olduğunu anlıyoruz.

‘Edim-potansiyel’ hakkında düşüncemizi ortaya koyduktan sonra ikinci uğraşımız sosyal medyanın veya bizim ele alacağımız tarzda elektronik-devletin, başka bir deyişle sanal-devletin tesisinde yukarıda tartıştığımız şiddet ve yasa bağlamında neliğini araştırmak olmalıdır. Medya ve teknoloji alanlarında disiplinler arası bir kuruluş olan MIT Media Lab’in kurucusu olan Nicholas Negroponte’nin, 1995 yılında yayınlanan ve best seller olan *Being Digital* eserinde bundan yirmi yıl önce ortaya attığı şu fikirlerini günümüz ile kıyaslayalım: “Birbirimize bağlandıkça, ulus-devletin değerlerinin çoğunun yerine daha büyük ve daha küçük elektronik toplulukların değerleri geçecektir” (1995: 7). Bugün, bir çoğumuz, özellikle sosyal medya ile her zamankinden daha çok ‘bağlı’ olduğumuz sanal topluluklara üyeyiz. Burada bağlılık ile elbette, elektronik anlamda bir bağlılığı yani online olarak sürekli bir şekilde takipte olduğumuz elektronik sosyal bağlılığı kast ediyoruz. Bu bağlılık da, insanı çevreleyen en temel kavramlardan biri olan genede özgürlük kavramını özelde ise ifade özgürlüğünü, aynı bu sempozyumun altbaşlığında gördüğümüz gibi yeniden tanımlanmasına bizi zorlamaktadır.

Görünüşte, sosyal medya bireylerin özgürce ve genellikle ücretsiz olarak katılabildikleri; herşeyden önce ‘özgür bir ifade alanı’dır. Ancak, en sıradan fotoğraf paylaşımından en ciddi meselelere kadar online kullanıcılar olarak farkında olduğumuz gibi, gerçekte bu alanın özgür olduğunu söylemek son derece zordur. Öncelikle, sosyal medya ile ifade ettiğimiz şeyin kendisi ile adı arasında bir uyumsuzluk göze çarpmaktadır. Burada söz konusu edilen ‘sosyal’ ifadesi, bireylerin diğerleriyle biraraya geldiği ve birbirleri ile etkileşimde bulunduğu anlamıyla kullanıldığı için makul görünmektedir. Ancak, otantik manada sosyal olmanın ilk anlamı birileri ile birarada olmaktan geçer. Karşıdaki kişiyi duyumsamanın haricinde bunun gerçek bir kişi olduğunun ve bu kişinin de tek bir kişiden ibaret olduğunun farkında olmamıza bile gerek yoktur, bu konuda herhangi bir tereddütümüz olamaz, çünkü bu apaçık ortadadır. Sosyal medyada ise sosyallik

içinde olduğumuz kullanıcıların gerçekliği ve bazen tek bir kişi olduğu da şüphelidir. Diğer taraftan, ‘medya’ ifadesinin incelediğimiz fenomen ile ne kadar örtüştüğü de son derece şüphelidir. Şu sorulara dürüstçe yanıt verelim: “Sosyal medya, bir medya aracı mıdır; Sosyal medyadaki yığınların ne kadarı bu mecrayı otantik manada bir medya üretme veya medya takibi güdüsü ile kullanmaktadır?” Medyadan ne anlamamız gerektiği konumuzun ve uzmanlığımızın dışındadır ancak bir takım fotoğraflar ile kelimelerin her türden bir araya gelişine medya demek ne derece doğrudur? Biz bu noktada, sosyal medya ifadesi yerine Manuel Castells’in “ağ toplumu” ifadesini tercih etmekteyiz. Castells’e göre insanlar, nöral ağlar, doğadaki ağlar, sosyal ağlar gibi farklı ağlar aracılığıyla birbirleri ile etkileşime girer (2013: 20). Buradan insanın ‘ağ’ mefhumu ile internet öncesi toplumlarda da ilişkisi olduğunu çıkarabiliriz. Ancak bugün bize çağrıştırdığı ilk anlamı ile ağ toplumu, internet üzerinden kurduğumuz topluluklar için kullanılmaktadır. Biz bunu, icra edilen zemini de ekleyerek inceltmek istersek, “sanal ağ toplumu” ifadesini “sosyal medya” yerine geçebilecek daha manalı bir ifade olarak görüyoruz. Sanal ağ toplumu, her toplum gibi bir birliktelik ve dışlanma niteliklerini taşıması bakımından günümüzde, neredeyse devletleşmiş hatta Arap Baharı örneğinde olduğu gibi geçerli ve gerçek manadaki devleti bile devirebilen yapılara dönüşmüştür. Resmi devletlerin toprak sınırlarından farklı olarak, bu devletlerin içinde uluslararası ve coğrafya-üstü bir biçimde yeniden tesis edilmiş birer “elektronik-devletler” haline dönüşmüştür. Hatta, üye sayıları göz önüne alındığında sanal ağ toplumlarının, resmi devletlerden daha fazla bir nüfusa sahip olduğu ortadadır. Buradan yola çıkarak, sanal ağ toplumu kullanıcılarının yeni bir vatandaşlık kazandıkları söylenebilir. Öyle ki, hem sanal ortamda hem de gündelik yaşantıda, bir sosyal medya kullanıcısı olmanın olumlu ve normal karşılandığı; bu tarz sitelerde bir üyeliği olmayanların ise dışlandığı postmodern toplum algısında varolmanın karşılığı, bu yeni elektronik agoralarda varlık göstermekten geçmektedir. Bireyin toplum içinde şekillenmesinin en temel niteliklerinden biri olan kimlik kavramı, artık toprak sınırlarından, dinlerden, etnik kökenlerden, belirli bir anlamda dillerden münezze bir biçimde yeniden tanımlanmaya başlanmıştır. Artık birey, bir Facebook kullanıcısı, Twitter takipçisi veya Instagram hesabı olması ile kimlik kazanır ve bu

mecraların birini diğerine üstün görerek diğer kullanıcıları başkalaştırmaktadır. Birçokları ise bu sitelerin hepsine birden üye olarak, birer tüm-vatandaş durumunda kalmayı tercih etmektedir.

Birey, bu devletlerden biri ya da bir kaçının vatandaşı olması bakımından özgürdür ve bize göre özgürlüğü ancak bu noktaya kadardır. Tabii ki buradaki özgürlük bile kısıtlı bir özgürlüktür. Bu tür sitelerin pek çoğu, en azından adını andıklarımız, tamamen ücretsiz olsalar da her şeyden önce bu devletlere vatandaş olabilmek ve ağ toplumunun hareketlerini takip edebilmek için bir bilgisayar/tablet/akıllı telefon gibi bir araca ve doğal olarak bu ağa ulaşabileceğimiz internet bağlantısına ihtiyaç duymaktadır. Burada Yuval Noah Harari'nin tarihin en büyük aldatmacası olarak adlandırdığı tarım devriminden bahsedebiliriz. Horari, insanın buğdayı evcilleştirerek yaşam şeklini değiştirmedeğini, buğdayın insana ve yaşamına birtakım fiziksel zorluklar katarak insanı dönüştürdüğünden söz etmektedir (2016: 93). Bahsettiğimiz bu elektronik-devletlere vatandaş olabilmek de bize birtakım fiziksel zorluklar ve maddi zorunluluklar getirmiştir. Böylelikle bu teknolojik aletleri ve içinde bulunduğumuz sosyal ağları ne kadar biz yönetiyor, biz dönüştürüyor gibi gözüksek de, onların bizleri dönüştürdüğünü görmek çok zor olmayacaktır. Her ne kadar sanal bedenimize veya bedenlerimize bürünmenin üzerine konuşuyor olsak da, burada dünya nüfusunun ne kadarının suya, yemeğe, barınmaya, eğitime ve sağlık hizmetlerine henüz ulaşamamış olduğuna değinmeyeceğiz. Kaldı ki, temel insani ihtiyaçlarını karşılamış olsak bile Çin örneğinde olduğu gibi, internete ve teknolojik aletlere ulaşabilen büyük bir ülkenin, adını andığımız ağ toplumlarına erişebilmesi devlet tarafından kısıtlanmıştır. Facebook, Twitter, Youtube gibi sitelerin Çin'de ulusal alternatifleri olsa bile çok sıkı bir denetim içinde oldukları da bilinmektedir. Sonuç olarak, yeterli sosyo-ekonomik gelire sahipseniz ve bazı katı kurallara sahip ülkelerde yaşamıyorsanız, ağ toplumunun kullanıcısı olmakta özgürsünüz demektir. Peki, ağ toplumu vatandaşı olmak, sizi ifade özgürlüğü olan sanal bireylere dönüştürmeye gerçekten yetmekte midir?

Burada, ifade özgürlüğünü sınırlandırıcı ‘şiddet’ unsuru olarak sansür tartışması açılabilir. Bu sansür tartışması şiddet ile belirdiği anda, yukarıda bahsettimiz gibi, beraberinde korkuyu da getirecektir. Bahsedeceğimiz sansür türlerinden ilki, bireyin elinde olan otosansürdür. Sanal ağ toplumlarında yaptığınız her türlü paylaşım, hangi gizlilik ayarlarını yaparsanız yapın belirli bir siteye yüklenmesi bakımından artık sizin mahreminizden çıkıp üçüncü bir kişiye gitmiştir. Bu da, kullanıcıda paylaşım yapmadan önce paylaşımı hakkında bir tedirginlik potansiyeli olduğu şüphesini uyandırarak paylaşımını gözden geçirme düşüncesini doğurmaktadır. Devletlerin gizli belgelerini sızdırıp yayınlayan internet sitesi WikiLeaks’in editörü Julian Assange bunu “siber-uzamın militerleşmesi” olarak adlandırır ve bunu, internet üzerinden yapılan her türlü iletişimin karşılıklı kullanıcıları arasında birer sanal asker veya tank bulunduğunu, tüm internet üzerindeki paylaşımların kaydedilip denetlendiği iddiası üzerinden açıklamaktadır (Assange v.d., 2013: 37). Kafka’nın *Dava* eserindeki benzer bir biçimde burada da sonu gelmez kapılar ve bekçiler silsilesi vardır. Her paylaşımın hatta Google üzerinde yapılan her arama sözcüğünün ve tıklama izlerinin kaydedilip saklanması fikri bile sanal ağ toplumu bireyini interneti tümüyle kendine yasaklaması sonucuna götürebilir. Sansür türlerinden ikincisi, Facebook gibi elektronik-devler, forum siteleri veya sözlükler gibi sanal mecralarda bireylerin kurdukları grupların baskısında bulunabilir. Bu gruplar ilk bakışta, bir yasa otoritesi veya iktidar elinde olmadan bireyler aracılığıyla kurulan yapılar gibi görünmektedir. Grubun iktidarla veya devlet ile gerçekten bir bağı bulunmayabilir ancak grubu kuran sanal yöneticiler, bu gruplara katılım veya sürekli olabilme kurallarını kullanıcılara dayatmaktadır. Aslında özgür bir ifade alanı gibi görünen sanal ağ toplumları, kendisi gibi kullanıcıları sansürlemek için tetikte olan grup yöneticileri tarafından gözetlenmektedir. Üçüncü ve en önemli sansür türü olan devletin sansür uygulamasına geldiğimizde, otantik veya sanal iktidarların en temel argümanları Jacob Appelbaum’un “Enformasyon Mahşerinin Dört Atlısı” olarak adlandırdığı çocuk istismarı, terör, kara para aklama ve uyuşturucu ticareti gibi konularda ‘özgürlük’ adı altında taviz vermenin imkansız olduğu konulardan türetilmektedir (Assange v.d., 2013: 45). Bu hassas konulara karşı pek kimsenin tahammülü yoktur ve devletlerin yasalar ile bu alanlarda

denetleme ve cezalandırma yapması gerektiğine olan inancı aşıkardır. Ancak buradaki tehlikeye diğer taraftan bakıldığında, sanal ađ toplumunun her bireyinin tüm internet hareketlerinin denetlenmesi ve böylece kayıt altına alabilmesi ihtimali, kullanıcılar açısından tüm mahremiyeti yıkmaktadır. Denetlemenin yapılabilmesi için, sanal dünyanın tamamının kontrol altına alınması gerekmektedir. Bu iktidar odaklı sansürün ikinci kısmı ise daha pragmatik, yani iktidarı iktidar olma kudretinden mahrum bırakacak her türlü paylaşım ve sitelerin ortadan kaldırılması veya durdurulmasıdır ki bu konu hakkında dünyanın her yerinde sayısız örnek olması bakımından bu konuyu irdeleme gereği duymuyoruz. Sanal ağların, bir örümcek ağını da andırır bir biçimde, kullanıcıların birer yakalanma sahnesi olduğunu da hatırlatmaya gerek yok. Burada, şiddet-yasa-güç-korku dörtlüsünü tekrar vurgulamakla yetiniyoruz.

Bütün bu sansür uygulamalarını da aştığımızı varsayalım. İktidarın veya sanal ađ toplumlarının ticari sahibi olan CEO'ların bütün bu mecralardaki hareketleri izlemediğini varsayalım. Bu durum, yasanın önünde bekleyen, ona dahil olduğunu sanan veya ona dahil olma umudu taşıyan biz online vatandaşlar için, yeni bir kapı ve beklendiği daha demektir. Twitter'da 'hashtag'lar, 'trending topic'ler, Instagram'daki konum paylaşımları bireylerin o günkü gündemlerini veya bir sonraki café için planını yani kısaca bireyin gününü belirler. Siz ifade özgürlüğü içinde olduğunuz yanılığsı içindeyken aslında yönlendirilen bir mecrada olduğunuzun farkındalığını yitirerek, artık fiziksel manada mağaza açma gereği bile duymayan kapitalizmin değer yargılarına sıkışmış olarak kendinizi bulursunuz. Sanal ađ topluları, sizin bütün alışkanlıklarınız üzerinden sizin beğenilerinize has tavsiyelerde bulunurken bir yandan da sizi belirlemektedir. Bu sefer de, ekonomik bir şiddetin ağırlığı hissedilmeye başlar. Buraya kadar vermeye çalıştığımızı Castells'in sözleri ile özetlemek gerekirse:

“Benim ađ toplumu olarak kavramsallaştırdığım toplumumuzda iktidar çok boyutludur ve insan faaliyetinin her alanında yetkilendirilen aktörlerin çıkarları ve değerlerine göre programlanmış ağlar etrafında örgütlenir. İktidar ağları, insan zihnini (yalnızca olmasa da) ağırlıklı olarak kitlesel iletişimi sağlayan mültimedya ağları

üzerinden etkileyerek iktidarlarını icra eder. Dolayısıyla iletişim ağları iktidar oluşturmada belirleyici kaynaklardır” (2013: 22).

Böylece üçüncü ve son uğraşımıza geçebiliriz. Sanal ağların, birey veya toplum üzerinde nasıl bir ‘edim-potansiyeli’ taşımaktadır? Elektronik-devletler nasıl bir potansiyele veya güce sahiptir ki, bireyler üzerinde bir yaptırım uygulayabilir? Bu güç, etik anlamda, bireyi yönlendirme veya dönüştürme olanağını taşır mı?

Günlük gazetelerin basılmaya başlamasından, bazı önemli gazetelerin fizikî olarak basılmayıp artık sadece elektronik olarak yayınlanmaya karar almasına kadarki süreçte değişmeyen şeylerin başında, insan topluluklarının veya yığınlarının yönlendirilmeye alışmış olmasından kaynaklanan problemler aranabilir. İktidarın, devletlerin veya yasanın gücü altında, kapıların arkasında, iktidarsız bir iktidar yatıyor olabilir. Ancak önemli olan iktidarın muktedsizliği değil, yığınların edimlerindeki kırılganlık veya belirsizliktir. Radyo ve televizyonun yaygınlaşması ile birlikte insanlar kısmen haber alma özgürlüğüne kavuşmuş olmakla birlikte aynı zamanda, artık çok fazla malumata maruz kalan ancak sessiz bir pasiflik içinde susmak zorunda olan bireylerin sayısı artmıştır (Sennett, 2010: 364). Fransız düşünür Jean Baudrillard ise bu fikre karşı çıkmaktadır:

“İster politik, ister eğitici, isterse kültürel içerikli olsun sonuçta niyet anlam ileterek kitleleri anlamın egemenliği altında tutmaktır. Yani, kendini haberin sürekli olarak ahlaksallaştırılması zorunluluğu biçiminde dışavuran anlam üretimi zorunluluğu” (1991: 12).

Baudrillard’ın bu noktada verdiği örneğe baktığımızda, Klaus Croissant adlı avukatın Fransa’dan sınırdışı edildiği gece Fransa halkının sadece birkaç yüzü hapisane önünde gösteri yapmaktadır. Yirmi milyon Fransız ise aynı gece canlı yayında verilen, Fransa’nın Dünya Kupası’na katılabilmek için oynadığı eleme maçını izlemektedir. Burada Baudrillard, kitle iletişim aracı üzerinden verdiği örneğe dayanarak iktidarın kimseyi güdümediğini, iktidarın sorumluluğu futbol maçının üzerine yıktığını dile getirmektedir. Kitleleri futbol maçıyla uyutarak kendine kendisinin iktidar olduğuna inanmasını kuvvetlendirmektedir (Baudrillard, 1991: 11-5). Buradan hareketle iktidarın günümüzde kullandığımız sosyal medya

mecralarına birer sorumluluk yüklediğini söyleyebilir miyiz? Bir özgürlükmüş gibi bize sunulan sosyal medya kullanımı bu örnek ile nasıl bağdaşabilir? Baudrillard sessiz çoğunluk adını verdiği kesimin düşsel gönderen olmasını dile getirmekte, ancak bu söylemiyle onun var olmadığını söylemekten çok, artık onun temsil edilemeyecek bir durumda bulunduğunu dile getirmektedir: “Kitleler artık bir gönderen olmaktan çıkmışlardır. Çünkü artık temsil edilememektedirler... Yalnızca ne düşündükleri konusunda testler yapılmaktadır” (1991: 19).

Baudrillard’ın dile getirdiği üzere, uzun bir süre iktidar stratejisinin kitlelerin uyuşukluğu üzerine kurulduğu düşüncesi vardı. Ancak iktidar, kitleleri edilgin bir konumdan etkin bir yönlendirmek istemekte, onlara sendikal varlıklar olduklarını ve özgür konuşmalara katılmaları gerektiğini hatırlatmaktadır (Baudrillard, 1991: 20-1). Bize özgürlükmüş gibi sunulan sosyal medya kullanımını arttırmaya yönelik çalışmaları da bu stratejinin içinde konumlandırabilir miyiz? Bu sorunun cevabı kesin olarak yanıtlanmamakla birlikte, iktidarın yeni stratejisiyle kitlelerin sessizliğe dönmeyeceğini böylelikle yönlendirilebilir olarak kalacaklarını söyleyebiliriz.

Basit bir kapitalizm karşıtı konuşma olarak algılanmaması ve gerçekten üzerine düşünülmesi gereken bir konu olarak, sanal ağ toplumlarının birey üzerindeki etkisi, süslü yemeklere bakıp, “günaydın” tweetleri paylaşıp, komik videoları izleyip, hızla yazılmış yorumları okuyup evde sokakta iş yerinde okulda gündelik yaşamın gerçekliğinden bizi hem gerçek hem sanal pasifize olmuş bireylere veya bir anlamda katharsis yaşamak ya da daha gösterişli seyahat fotoğrafları, sözde sofistike paylaşımlar, eğlenceli tespitler üretme gayreti içinde yaşatmak olarak okunabilir. Arap Baharı’ndaki, İzlanda’daki, Wall Street’teki, Gezi’deki olayları bir tarafa; yollanan trilyonlarca Tweet veya milyonlarca Facebook grubunu bir tarafa koyduğumuzda, etkileri ne olursa olsun iki elin parmaklarını geçmeyen olaylarda kullanılan iletişim araçları ve medya üretme faaliyetleri oldukça nadir rastlanmaktadır. Bu ender olayların, bireyler üzerinde dönüştürücü etkisi olabilir ancak sanal ağ toplumu fenomenini genel anlamda ele aldığımızda bize kalan Tweet atma ve fotoğraf paylaşma telaşının bireyde olumlu bir dönüştürücü edim

potansiyeli taşıdığını söylemek son derece güçtür. Diğer yandan, Castells'in buna karşı argümanı ise toplumun ancak bu ağlar ile mevcut iktidarla savaşılabileceği yönündedir (2013: 23).

Sanallığın kendimizi ve nerede olduğumuzu unutmak adına yarattığımız 'yapay çevreler' olduğunu ve deneyimlerimizin her geçen gün daha fazla dijitalleştiğini savunan düşünür Crispin Sartwell, insanı hayattan en şiddetli şekilde uzaklaştıran edim olarak intihar ile sanallaşma arasında bir anoloji kurar (2015: 45-7). Ona göre "[e]ğer hakikat özgürlükse, hakikat olmayan *teslimiyettir*" (2015: 58). Konumuzla bağlamı bakımından bir ifade özgürlüğü aranacaksa, bunun bulunma olanağı ancak dışarıdadır, sanal yapaylıkta değil.

KAYNAKÇA

- Assange, J., v.d. (2013). Şifrepunk – Özgürlük ve İnternetin Geleceği Üzerine Bir Tartışma. Çev.: A. Deniz Temiz. İstanbul: Metis Yayınları.
- Baudrillard, J. (1991). Sessiz Yığınların Gölgesinde ya da Toplumsalın Sonu. Çev.: Oğuz Adanır İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Benjamin, W. (2010). Şiddetin Eleştirisi Üzerine. İçinde: Aykut Çelebi (Ed.), *Şiddetin Eleştirisi Üzerine* (s. 19-42). Çev.: Ece G. Çelebi. İstanbul: Metis Yayınları.
- Castells, M. (2013). İsyan ve Umut Ağları – İnternet Çağında Toplumsal Hareketler. Çev.: Ebru Kılıç. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Crispin, S. (2015). Edepsizlik Anarşi ve Gerçeklik. Çev.: Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Derrida, J. (1994). *Force de loi : « Le Fondement mystique de l'autorité »*, Paris: Galilée. [Türkçesi : Yasanın Gücü, Otoritenin Mistik Temeli. (2010). İçinde: Aykut Çelebi (Ed.), *Şiddetin Eleştirisi Üzerine* (s. 43-133). Çev.: Zeynep Direk. İstanbul Metis Yayınları].
- Derrida, J. (2015). Yasanın Önünde, Önyargılar. İçinde: (Ed. Emine Sarıkartal – Tuğçe Aysu), *Yargılama Fakültesi*. Çev.: Melih Başaran. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Harari, Y. N. (2016). Hayvanlardan Tanrılara Sapiens. Çev.: Ertuğrul Genç. İstanbul: Kolektif Kitap
- Kafka, F. (2003). Dava. Çev.: Kâmuran Şipal. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Montaigne, M. de. (1965). *Essais*. Tome III. Paris: Gallimard.
- Negroponte, N. (1995). *Being Digital*. New York: Alfred A. Knopf. [Türkçesi: Dijital Dünya. (1996). Çev.: Zülfü Dicleli. İstanbul: Türk Henkel Dergisi Yayınları].
- Sennett, R. (2010). Kamusal İnsanın Çöküşü. Çev.: Serpil Durak-Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları